

DĖL FORMOS GERÓ (MOT. G. VNS. VARD.)

J. KAZLAUSKAS

Kaip žinoma, lietuvių literatūrinėje kalboje ir kai kuriose tarmėse vartojamos tokios įvardžių formos: vns. vard. *tà*, įnag. *tà*, dgs. gal. *tàs*, plg. dar dial. vyr. g. gal. *tūs*. Šių formų galūnės kilusios iš akūtinių garsų (plg. **iā*, **iān*, **iā(n)s*, **iūos*), ir todėl turėtų būti ilgos ir cirkumflekcinės (žr. toliau). Trumposios jų galūnės atsirado arba dėl nekirčiuotos padėties, arba dėl analogijos su dviskiemenių (resp. daugiaskiemenių) įvardžių ir būdvardžių galūnėmis, plg. *anà* < **aná*, *gerà* < **gerá*¹. Būdvardžių ir įvardžių linksniavimo sistemos glaudžiai siejasi viena su kita, plg. ryt. aukšt. vns. įnag. formą *geruōm*, greičiausiai, perėmusią įvardžio *tuōm*, galūnę, be to, plg. įvardžių poveikį būdvardžių linksniavimui (*gerám*, *geramė*, *geriems* ir kt.).

Bet lietuvių kalbos tarmėse plačiai paplitusios ir įvardžių formos, turinčios galūnėse akūtinius balsius ir dvibalsius, plg.:

- vns. vard. *tó*, *šió* ir dėl analogijos su jomis atradusias *anó*, *katró*, *kataró*, *šitó* ir kt.
 Vyr. g. vns. įn. *júo*, *šiúo*, *túo* ir dėl analogijos su jomis atsiradusias *anúo*, *katrúo*, *šitúo* ir kt.
 mot. g. dgs. gal. *jás*, *šiás*, *tás*; ryt. *jós*, *šiós*, *tós*; dgs. vard. *šie*, *tie*, *jie* ir dėl analogijos su jomis atsiradusias *anie*, *katrúe* ir kt.
 dgs. gal. *júos*, *túos*, *šiúos* ir — dėl analogijos su jomis — *anúos*, *katrúos*, *kuriúos* ir kt.

Vienskiemenėse formose akūtinės galūnės turėjo virsti cirkumflekcinėmis; taip ir atsitiko nemažoj tarmių daly, plg. dgs. vard. *jiē*, *tiē*, *šiē*, gal. *juōs*, *tuōs*, *šiuōs*, dial. mot. g. dgs. gal. *tōs*, vns. vard. *tō* ir kt. Akūtinės galūnės tokiose vienskiemenėse formose galėjo išlikti senos arba

¹ Plg. N. van Wijk, ZfslPh, Bd. 5, 1929, p. 1 ir t. (ir ten nurodytą literatūrą); J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, Rīgā, 1948, p. 167; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, t. 3, Nauka o formach, Warszawa, 1956, p. 150.

naujai atsirasti tik dėl įvardžiutinių lyčių poveikio². Jei kur nors tarmėse turime vardininką *tó, šió* ir kt., tai greta turėjo egzistuoti ir įvardžiutinės formos *tóji, ar tója, geróji* ar *gerója* ir kt. Skyrimas įvardžiutinės ir paprastosios įvardžių *šis, tas* formos darosi nereikalingas, nes pačiam įvardžiui *šis, tas*, kaip parodomajam, būdingos ir pažymimoji, ir pabrėžiamoji reikšmė — svarbiausios įvardžiutinių formų reikšmės. Todėl vienoje tarmėse įvardžiutinė šių įvardžių forma visai išnyko, kitose tarmėse kai kurie jos linksniai išsiliejo į paprastojo įvardžio linksniavimą, plg. dial. vard. *toj* „ta“, *tiej* „tie“, įn. *tuoj* „tuo“ ir kt. Įvardžiutinė šių įvardžių forma visai išnyko rytinių dzūkų ir kt. tarmėse.

Tverėčiaus tarmėje vartojamos įvardžiutinių būdvardžių reikšmė tokios formos:

- vns. vard. *geró, platý, didė, vyresnė* ir kt.
 įn. *gerúo, vyresniúo, platúo* ir kt. (ir vyr., ir mot. g.)
 dgs. vard. *gerie, platie* ir kt.³

J. Otremskis savo Tverėčiaus tarmės apraše ilgosios vns. vard. formos *gerója* nepateikia: jeigu jos ir nėra Tverėčiuje, tai ji buvo — tai rodo mot. g. vns. įn. *gerúo||gerúoju*, vyr. g. dgs. vard. *gerie||geriesies*. Be to, netolimoje Adučiškio tarmėje ji vartojama, plg. vard. *šaltá||šaltája, sausà||sausàja* ir vns. įn. *šaltúo||šaltúoju*, dgs. vard. *šaltie||šaltiesies||šaltiesys*.

Manoma, kad jeigu tokios trumposios lytys nėra kilusios iš atitinkamų įvardžiutinių lyčių, nukritus antrajam dėmeniui, plg. *geró* iš *geróji*, *platý* iš *platýji*, tai jas galima laikyti kilmės atžvilgiu paprastojo būdvardžio lytimis: sveikas akūtines galūnes jos galėjo išlaikyti, įgydamos įvardžiutinių lyčių reikšmę, kadangi yra ilgesnės⁴. J. Otremskis, pagrįstai netikėdamas pirmąja prielaida, nes jai prieštarauja vns. viet. *geróĵ*, neišriedėjęs į **geró* Tverėčiaus tarmėje, palaiko antrąją prielaidą⁵. Bet ir ši prielaida, greičiausiai, tik iš dalies teisinga, nes šiose tarmėse iš seno egzistavo ar egzistuoja įvardžiutinės formos *gerója, gerúoju, gerieji*. Taip galima būtų manyti, jeigu nebūtų pastarųjų formų, bet šiuo atveju **gerá* turėjo virsti *gerá*, nes akūtinėms galūnėms išlikti nebūtų buvę jokios atramos.

Formos *geró, gerúo, gerie*, greičiausiai, atsirado dėl greta egzistuojančių tose tarmėse įvardžių *tó, túo, tie* poveikio paprastoms būdvardžio formoms. Pagal *tó, túo, tie* iš *ger-à, ger-ù, ger-i* radosi *geró, gerúo, gerie*, kurios, būdamos skirtingos nuo paprastojo būdvardžio atitinkamų formų, pateko į įvardžiutinių būdvardžių linksniavimo sistemą ir joje įsigalėjo.

Analogiškai pagal *geró* greta *gerója* galėjo rasti ir *vyresnė, didė* ir kt. vietoje *vyresnėja, didėja* ir kt.

² Plg. N. van Wijk, min. str., p. 2. N. van Velkas jas laiko sekundariniais dariniais.

³ Žr. J. Otrębski, *Wschodniolitewskie narzeczce twereckie, Część I, Kraków, 1934, p. 252* ir t.; Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos bruožai, Vilnius, 1957, p. 24.*

⁴ Žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 24.

⁵ Žr. J. Otrębski, *Lingua Posnaniensis, VII, p. 299*